محتوای درس جلسه سوم
سیر تاریخی تدوین و نگارش قواعد فقهی

استاد: دکتر مصطفی ذوالفقارطلب

دستیار: روناک خالدیان

۱. مرحل نشأت و تکوین (عصر تشریع):

- ۱. احادیث (جوامع الکلم) (سخنان جامع رسول الله (ص)) به منزله قواعد فقهی اساسی و فراگیر.

۲. مرحلة تدوین

- پیش از این مرحله، قواعد فقهی پراکنده ای وجود داشته است؛ ولی سپس مباحث آن در قرن چهارم به عنوان کلیات فقه تدوین شد، جز آنکه این کلیات شامل قواعد همسانی همچون ضوابط فقهی و قواعد اصولی نیز می شد.
- نکته ۱: تدوین ۱۷ قاعده فقهی بر اساس مذهب حنفیه توسط امام ابوطاهرمحمد بن محمد دبّاس و تکرار آن در مسجد پس از رفتن مردم از مسجد و اقتباس (استماع) برخی از این قواعد توسط ابوسعید هروی شافعی از ابوطاهر دبّاس
- نکته ۲: اولین مجموعه قواعد فقه به طور مدون قواعد فقه تألیف امام ابوالحسن کرخی معاصر ابوطاهر دبّاس مشتمل بر ۳۷ قاعده است.

۳. مرحله تدوین قواعد فقهی به عنوان دانش مستقل از دانش های همسان خویش
(اول قرن دهم هجری)

۴. مرحله نهضت علمی در زمینه قواعد فقهی (از اواخر قرن ۱۳)

- این مرحله شامل تقنین قواعد فقهی، شرح و تحقیق آن و استخراج قواعد فقهی از کتب فقهی می باشد.

مأخذ شناسی قواعد فقه حنفیه

- اصول الکرخی، ابوالحسن کرخی (۳۴۰هـ)، مشتمل بر قاعده به معنای عام (قواعد فقهی و اصولی).
- تأسیس النظر، ابو زید عبید الله بن عمر دبوسی (۴۳۰ هـ).
- الأشباه و النظائر، زین العابدین ابراهیم بن نجیم (۹۷۰هـ) مشتمل بر ۲۵ قاعده
- مجامع الحقائق، حاشیه محمد ابو سعید خادمی ترکی بر کتاب اصولی (الدرر شرح الغرر) که در اواخر این حاشیه به ترتیب حروف، (۱۵۴) قاعده تدوین شده است، (نیمه دوم قرن ۱۲ هجری = ۱۱۵۵ هـ).

مأخذ شناسی قواعد فقه حنفیه

- الفوائد البهية فی القواعد الفقهية، شیخ محمود حمزه دمشقی (۱۳۰۵هـ) مفتی دمشق در عهد سلطان عبدالحمید (تدوین بر اساس ابواب فقهی).
- مجلة الاحکام العدلية، مشتمل بر ۹۹ ماده.
- المدخل الفقهی العام، شیخ مصطفی زرقا که قواعد فقهی المجلة العدلية را با نظم و ترتیب خاصی شرح و تبیین کرده است.

مأخذ شناسی قواعد فقه مالکیه

- اصول الفتیا، محمد بن حارث خشنی (۳۶۱ هـ).
- الفروق (انوار البروق و أنواء الفروق)، شهاب الدین احمد بن فی أسرار الفقهیة، محمد علی بن شیخ حسین (مفتی مکه در مکه مکرمه) (۶۸۴ هـ)، (شاگرد عزبن عبدالسلام شافعی)
- إدرار الشروق علی أنوار الفروق، ابوالقاسم، قاسم بن عبدالله انصاری (ابن شاط) (۷۲۳هـ).

مأخذ شناسی قواعد فقه مالکیه

- القواعد، مقّری ابوعبدالله محمد بن محمد بن احمد خرشی تلسانی، قاضی الجماعهة در فاس (۷۵۶هـ) مشتمل بر ۱۲۰۰قاعده
- ایضاح المسائل الی قواعد الإمام مالک، نشریسی، ابوالعباس احمد بن یحیی (۹۱۴هـ) مشتمل بر ۱۱۸ قاعده.

مأخذ شناسی قواعد فقه شافعیه

- قواعد الاحکام فی مصالح الأقسام (القواعد الکبری فی فروع الشافعیه)، عزبن عبدالسلام ابو محمد عزالدین عبدالعزیز بن عبد السلام سلمی (۶۶۰هـ).
- الأشباه و النظائر، ابن الوکیل صدر الدین محمد بن عمر بن الوکیل شافعی (۷۱۶هـ).
- المجموع المذهب فی قواعد المهذب المذهب الشافعی، صلاح الدین بن خلیل کیکلدی دمشقی (۷۱۶هـ).

مأخذ شناسی قواعد فقه شافعیه

- الفروق، پدر امام الحرمین ابو محمد جوینی، عبدالله بن یوسف (۴۳۸ هـ).
- قواعد فی فروع الشافعیه، جاجرمی معین الدین ابو حامد محمد (۶۱۳هـ).
- الأشباه النظائر، ابن سبکی ، تاج الدین عبد الوهاب بن علی بن عبد الکافی (۷۷۱ هـ).
- الأشباه و النظائر، اسنوی جمال الدین عبدالرحیم بن حسین اسنوی شافعی (۷۷۲هـ).

مأخذ شناسی قواعد فقه شافعیه

- المنثور فی القواعد، زرکشی بدرالدین محمد بن عبدالله (۷۹۴هـ).

- الأشباه والنظائر، جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر سیوطی (۹۱۱هـ).

مأخذ شناسی فقه حنابله

- الفروق، سامری ابوعبدالله محمد بن عبدالله بن الحسین (ابن نُسنینه).
- الریاض النواضر فی الأشباه والنظائر (قواعد الکبری فی فروع الحنابله)، صرصری سلیمان بن عبدالقویی بن عبدالکریم طوفی (۷۱۰ هـ).
- القواعد النورانیة الفقهیة، شیخ الاسلام ابن تیمیه، تقی الدین احمد بن عبدالحلیم بن عبدالسلام حرانی (۷۷۱هـ).

مأخذ شناسی فقه حنابله

- القواعد، ابن قاضی الجبل، احمد بن حسن بن عمر مقدسی (۷۷۱هـ).
- القواعد (تقریر القواعد و تحریر الفوائد)، ابن رجب الحافظ ابوالفرج عبد الرحمن (۷۹۵هـ).
- القواعد و فوائد الأصولیة، ابن لحام علی بن عباس بعلی (۸۰۳هـ).
- رسالة فی القواعد الفقهیه، عبدالرحمن سعدی ابو عبدالله عبدالرحمن (۱۳۰۷هـ).